

ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ОСКАРЖЕННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ РІШЕНЬ, ДІЙ ЧИ БЕЗДІЯЛЬНОСТІ ПІД ЧАС ПІДГОТОВЧОГО СУДОВОГО ПРОВАДЖЕННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ

ШЕСТАКОВ Вадим Іванович - аспірант Харківського національного університету
внутрішніх справ

УДК 343.1

В статті на основі аналізу судової практики і уголовного процесуального законодавства определены проблемные вопросы регламентации обжалования процессуальных решений, действий или бездействия следователя или прокурора во время подготовительного судебного производства. Указана противоречивость норм действующего Уголовного процессуального кодекса Украины и правоприменительной деятельности по поводу субъектов, сроков, правовых последствий, порядка подачи и рассмотрения таких жалоб, а также процедуры обжалования судебных решений, вынесенных в первой инстанции, в апелляционном порядке. Предложены пути решения указанных проблем.

Ключевые слова: уголовный процесс, принципы уголовного производства, обжалование процессуальных решений, действий или бездействия, подготовительное судебное производство, судебное разбирательство.

Постановка проблеми

Забезпечення права на оскарження рішень, дій чи бездіяльності є загальною засадою кримінального провадження, встановленою у п. 17 ч. 1 ст. 7 КПК України та визначеною у ст. 24 КПК України. Її ефективна реалізація має виключно важливе значення для формування вітчизняного кримінального процесу відповідно до міжнародних стандартів правосуддя. Адже саме шляхом належної нормативно-правової регламентації та реальної організації дотримання простої та доступної процеду-

ри подання скарг на неправомірні рішення, дії чи бездіяльність у кримінальному провадженні, їх швидкий і справедливий розгляд надається можливість своєчасно виявити порушення закону в діяльності уповноважених державних органів і відновити права осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні. Тому перед наукою кримінального процесу постають завдання щодо якісного теоретичного обґрунтування та практичної реалізації відповідної нормативної регламентації інститутів оскарження у кримінальному судочинстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Важливість цих проблем закономірно призвела до значної уваги їх вирішенню з боку науковців і практиків. Зокрема, різним аспектам оскарження дій чи рішень у кримінальному процесі були присвячені праці Ю. П. Аленіна, С. А. Альперта, Ю. М. Грошевого, О. П. Кучинської, Л. М. Лобойка, В. Т. Маляренка, М. А. Погорецького, В. В. Назарова, В. Г. Уварова, В. П. Шибіка, М. Є. Шумила, О. Г. Шило, В. І. Шишкіна, С. Г. Штогуна та інших науковців. В умовах дії чинного КПК України зазначені питання розглядали О. П. Банчук, Є. П. Бурдоль, Д. М. Валігура, І. В. Гловюк, А. Б. Касумова, О. С. Кашка, В. В. Косов, Д. І. Клепка, В. Т. Нор, М. М. Ольховська, С. О. Пшеничко, А. Р. Туманянц, О. Г. Яновська та інші автори.

Не вирішені раніше проблеми

Проте фактично без уваги залишається проблематика оскарження рішень, дій чи бездіяльності органу досудового розслідування або прокурора під час підготовчого провадження в суді. Водночас в цьому аспекті існує суттєва прогалина в чинному кримінальному процесуальному законодавстві, яка полягає у відсутності механізму виконання вимог ч. 3 ст. 303 КПК України. Відповідно, в судовій практиці існують проблеми в реалізації права доступу до правосуддя саме в цьому провадженні.

Таким чином, метою даної статті є визначення на основі аналізу нормативно-правових актів, наукової літератури та судової практики основних проблем, що виникають у процесуальній регламентації та практичній реалізації процедур оскарження рішень, дій чи бездіяльності слідчого або прокурора у підготовчому судовому провадженні, а також можливих шляхів їх вирішення.

Виклад основного матеріалу

Як відомо, глава 26 КПК України регулює оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності органу досудового розслідування або прокурора під час досудового розслідування. У літературі ці процедури розглядаються як окремий вид провадження. При цьому в одній із останніх наукових робіт ставиться питання про необхідність доповнення ст. 303 КПК України нормою про можливість оскарження будь-яких рішень, дій чи бездіяльності, якими порушуються або можуть бути порушені конституційні права людини та які можуть перешкоджати ефективному здійсненню кримінального провадження або доступу особи до правосуддя. У свою чергу посилання про можливість розгляду скарг під час підготовчого провадження пропонується виключити [1, с. 4]. Із такою позицією можна погодитись лише частково з наступних міркувань.

З одного боку, дійсно, встановлення у ч. 1 ст. 303 КПК України вичерпного переліку дій, рішень чи бездіяльності слідчого або прокурора, які можуть бути оскаржені на стадії досудового розслідування, викликає запитання в аспекті можливого обмеження

права особи на судовий захист. Як правильно зазначає О. І. Коровайко, у зв'язку з наявністю у кримінальному процесі досудового провадження питання щодо забезпечення права особи, чий права, на її думку, порушені, негайно звернутись до суду за захистом є досить проблемним. У таких випадках основним способом захисту є оскарження рішень, дій чи бездіяльності під час досудового розслідування [2, с. 289]. У свою чергу, Д. М. Валігура підкреслює, що право на оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності посадових осіб у кримінальному провадженні є однією з найважливіших гарантій захисту відповідними зацікавленими особами своїх прав і свобод від їх порушення з боку органів і посадових осіб, які здійснюють кримінальне провадження [3, с. 134]. Отже, реалізація цього права особи саме на досудовому розслідуванні не може бути необґрунтовано обмеженою.

З іншого боку, уявляється очевидним, що вищевказана норма закону передбачена з міркувань забезпечення швидкості здійснення досудового розслідування та ускладнення можливості його умисного затягування недобросовісними суб'єктами шляхом подання великої кількості необґрунтованих скарг. Науковці приводять й інші аргументи на користь недоцільності надання учасникам кримінального провадження оскаржувати всі рішення, дії чи бездіяльність слідчого або прокурора під час досудового розслідування. Зокрема, крім збільшення строків розслідування, це і передчасна оцінка доказів [4, с. 127; 5, с. 139].

Таким чином, у даному питанні слід знайти розумний компроміс між забезпеченням особі права на доступ до суду та недопущенням створення перешкод через зловживання правом на оскарження.

Стосовно ж виключення посилань на можливість розгляду скарг під час підготовчого провадження, вважаємо такі пропозиції недостатньо обґрунтованими. Адже у разі їх прийняття матиме місце протилежна ситуація, тобто обмеження права особи на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органу досудового розслідування або прокурора, здійснених під час досудового розслідування. Наприклад, можли-

вість оскарження щодо питань застосування заходів безпеки доцільно залишити для обох проваджень (досудового і підготовчого судового), як це і зроблено в чинному КПК України, адже сама загроза життю та здоров'ю суб'єкта має виникнути будь-коли, а заходи забезпечення безпеки – вживатись якнайшвидше.

Таким чином, право на оскарження рішень, дій чи бездіяльності слідчого або прокурора на досудовому розслідуванні має бути забезпечено максимально повно шляхом розширення можливостей подання скарг до суду під час досудового розслідування, а також визначення процедур оскарження таких рішень, дій або бездіяльності під час підготовчого судового провадження. З цього приводу слід відзначити, що якщо першому аспекту діяльності присвячено ст. 303-308 КПК України, то другий залишається майже не врегульованим. У результаті в судовій практиці виникає низка проблем, вирішення яких є нагальним завданням сьогодення.

Так, у ч. 2 ст. 303 КПК України передбачено, що «скарги на інші рішення, дії чи бездіяльність слідчого або прокурора не розглядаються під час досудового розслідування і можуть бути предметом розгляду під час підготовчого провадження у суді згідно з правилами статей 314-316 цього Кодексу» [6]. Проте в законі не сказано, які саме суб'єкти мають право подавати скарги у підготовчому провадженні. Тому в практичній діяльності можна зустріти різні підходи до застосування зазначеної норми. На нашу думку, суб'єктом оскарження в даному випадку може бути будь-яка особа, права якої, на її думку, були обмежені чи порушені під час досудового розслідування, або її представник, законний представник, захисник.

Важливо відзначити, що у КПК України взагалі не визначено процесуальний механізм оскарження рішень, дій чи бездіяльності слідчого або прокурора під час підготовчого судового провадження (строки подання скарги, правові наслідки, порядок розгляду тощо), як це, приміром, зроблено у ст. 304-307 КПК України для оскарження під час досудового розслідування. Крім того, щодо розгляду скарг у даній стадії постають

проблеми щодо порядку надання процесуальних рішень та/або письмових доказів на підтвердження певних дій чи бездіяльності, а також процедур їх дослідження й оцінки судом. Відсутність відповідних норм призводить до значних труднощів у практичній діяльності і не сприяє належній реалізації забезпечення права на оскарження рішень, дій чи бездіяльності як загальної засади кримінального провадження.

Наприклад, навіть для суддів не зрозуміло, коли саме під час підготовчого судового провадження сторона захисту, потерпілий, його представник чи інші особи можуть звернутися зі скаргою. Тобто виникає питання, чи це можна зробити ще до чи відразу після відкриття судового засідання (ст. 342-345 КПК України), чи після вирішення питань, пов'язаних з підготовкою судового розгляду (ч. 2 ст. 315 КПК України), чи в будь-який момент. Думається, що невідзначеність у даному випадку має трактуватись на користь особи, чії права, на її думку, були обмежені або порушені, отже, можливість подання скарги має бути надана будь-коли, і це слід урегулювати законодавчо.

З даним питанням пов'язана також і проблема щодо можливості подання скарги особою, яка не має процесуального статусу в даному кримінальному провадженні, але бажає його набути, наприклад, при оскарженні відмови у визнанні особи потерпілою під час досудового розслідування. Як відомо, коло учасників підготовчого судового засідання визначено у ч. 2 ст. 314 КПК України, і воно є обмеженим. Враховуючи вищевказане, вважаємо за необхідне запропонувати чітко встановити у КПК України можливість оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності прокурора або слідчого, здійснених під час досудового розслідування, до суду відразу після закінчення досудового розслідування, незалежно від того, чи призначене підготовче судове засідання.

Таким чином, слід погодитись із науковцями, які пропонують скасувати обмеження на предмет оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності під час досудового розслідування. Проте, з іншого боку недоцільно відмовлятися від забезпечення можливості реалізації особою права

на оскарження таких рішень, дій чи бездіяльності вже у судовому провадженні. Але слід принципово змінити підхід до цього інституту. Тобто, якщо на досудовому розслідуванні з поважних причин не було реалізоване право оскаржити певну дію, бездіяльність або рішення, його слід забезпечити в подальшому. Саме тоді буде найбільш повно врегульовано можливість дотримання відповідної засади кримінального провадження.

Разом із вищевказаними питаннями щодо подання відповідних скарг, не менш проблемними є і процесуальні аспекти їх розгляду у підготовчому судовому провадженні, починаючи з того, що в КПК України не вказано правових наслідків подання таких скарг, порядку їхнього розгляду в суді і закінчуючи неврегульованістю оскарження ухвали суду, винесеної за результатами розгляду скарги.

Очевидно, що роль, призначення та необхідність існування процедури оскарження такого рішення під час підготовчого судового провадження має бути підкріплена можливістю отримання певних правових наслідків (починаючи з моменту звернення зі скаргою чи після її вирішення по суті та її задоволення). Наприклад, такими наслідками може бути припинення відповідної дії чи незаконного рішення; відновлення, набуття, зміна правового становища, що існувало до порушення прав через рішення, дії чи бездіяльність; тощо. Отже, слід законодавчо закріпити правила, подібні до тих, що встановлені ст. 305, 307 КПК України стосовно оскарження під час досудового провадження. Проте необхідно визнати, що хоча в даному випадку доцільно теж встановити, що подання скарги не зупиняє виконання оскаржуваної дії чи рішення, його самостійне скасування слідчим або прокурором уже є неможливим, оскільки досудове розслідування завершено. Тому відновлення порушеного права можливе лише шляхом винесення та виконання ухвали суду. Ця ухвала може бути винесена про скасування рішення слідчого чи прокурора або про відмову у задоволенні скарги із відповідними наслідками для подальшого розгляду справи в суді.

У судовій практиці існують проблеми і щодо процесуального строку та особливостей прийняття судового рішення за результатами розгляду скарг під час підготовчого судового провадження. Зокрема, прийняття й оформлення ухвали може бути здійснено як із видаленням до нарадчої кімнати, так і без видалення шляхом занесення до журналу підготовчого судового засідання. Виникає питання про можливість розгляду всіх скарг одночасно чи кожної окремо (як у разі подання декількох скарг одним учасником процесу, так і у випадку подання не пов'язаних між собою скарг різними учасниками процесу).

Зазначені проблемні питання тісно пов'язані із загальною проблемою недостатності законодавчого регулювання порядку та стадійності підготовчого судового провадження. Не зовсім чітка регламентація цього провадження щодо вирішення питань, пов'язаних з підготовкою до судового розгляду (ст. 315 КПК України), не дозволяє практикам точно визначити, коли розглядаються скарги на рішення, дії чи бездіяльність слідчого або прокурора, а саме до виконання судом вищевказаних вимог чи після. У цьому сенсі уявляється доцільним відзначити, що вирішення таких скарг, як і будь-яких інших, має здійснюватись за правилами судового розгляду (ст. 318-380 КПК України). Тому спочатку в будь-якому випадку здійснюються процедури підготовки до судового розгляду, але не всієї справи, а конкретної скарги, а потім її розгляд по суті. Отже, розгляд скарги, поданої до початку підготовчого судового засідання у справі в цілому, має бути призначений і здійснений якнайшвидше без прив'язки до основних слухань. У свою чергу, розгляд скарги, поданої під час підготовчого судового засідання, має бути призначений на цьому засіданні разом із призначенням судового розгляду в справі у цілому.

У даному сенсі слід чітко встановити строки розгляду скарги від моменту її подання. Якщо для досудового розслідування такий строк визначено не пізніше сімдесяти двох годин (ч. 2 ст. 306 КПК України), то в судовому розгляді він не може бути більшим. Думається, доцільно визначити строк

розгляду також протягом сімдесяти двох годин з моменту надходження скарги.

Слід відзначити і ту обставину, що в чинному КПК України чітко не визначено процесуальний порядок оскарження ухвали суду, винесеної за наслідками розгляду скарг під час підготовчого судового провадження, на відміну від процедур, визначених у ст. 309-310 КПК України щодо ухвал, винесених під час досудового розслідування. Думається, що цю прогалину також слід усунути. Уявляється очевидним, що оскарження ухвал суду має здійснюватись в апеляційному порядку. Проте викликає питання виконання вимог ч. 3 ст. 309 КПК України, яка обмежує оскарження ухвал під час досудового розслідування і визначає, що заперечення на деякі з них подаються під час підготовчого провадження в суді. Тобто потенційно складається ситуація оскарження ухвали слідчого судді, винесеної під час досудового розслідування, до суду першої інстанції, що може бути причиною порушень вимог щодо безсторонності суду як складової права на справедливий суд.

Також слід відзначити, що в Україні склалась судова практика, що полягає в оформленні наслідків розгляду скарг під час підготовчого судового провадження в ухвалі про призначення кримінального провадження до судового розгляду. Оскільки така ухвала оскарженню не підлягає, то вказана практика порушує одну з основних засад судочинства, встановлену ст. 129 Конституції України [7] та ст. 14 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [8], зокрема, забезпечення права на апеляційний перегляд справи, а також засаду кримінального провадження, визначену у ст. 24 КПК України. Отже, законодавче закріплення порядку подання та розгляду скарг на процесуальні рішення, дії чи бездіяльність під час підготовчого судового провадження сприятиме усуненню існуючих прогалин і посиленню гарантій дотримання права на справедливий суд як загальновизнаного міжнародного стандарту судочинства.

Висновки

Підсумовуючи викладене, слід відзначити, що на сьогодні існують суттєві прогалини

в кримінальному процесуальному законодавстві, пов'язані із регламентацією питань оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності слідчого або прокурора як на досудовому розслідуванні, так і в підготовчому судовому провадженні. Проте, якщо перший різновид оскаржень процедурно визначено як окремий вид провадження, то другий фактично не врегульовано, що призводить до значних проблем у здійсненні судочинства.

Тому з метою усунення вказаних прогалин пропонуємо розробити чіткі правила оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності слідчого або прокурора під час підготовчого судового провадження, паралельно удосконаливши й узгодивши правила такого оскарження під час досудового розслідування. Для цього, у першу чергу, необхідно концептуально визначитись із наступних питань.

По-перше, слід відмовитись від обмеження предмета оскарження на стадії досудового розслідування (ч. 1 ст. 303 КПК України), водночас передбачивши можливість оскарження рішень, дій чи бездіяльності, які з поважних причин не були оскаржені під час досудового розслідування, у підготовчому судовому провадженні.

По-друге, право подання таких скарг має бути надано будь-яким суб'єктам, права яких були порушені або необґрунтовано обмежені під час досудового розслідування. У випадку, коли потреба (можливість) оскарження виникає після закінчення досудового розслідування, скарга може бути подана до суду невідкладно, не очікуючи початку підготовчого провадження в суді. Вона має бути розглянута у строк не пізніше сімдесяти двох годин з моменту надходження без прив'язки до основних слухань у справі.

По-третє, слід ясно визначити у КПК України правові наслідки подання скарги та прийнятого судового рішення у випадку задоволення вимог скажника під час підготовчого судового провадження.

По-четверте, необхідно чітко закріпити можливість оскарження судового рішення, прийнятого за наслідками розгляду скарги під час підготовчого судового провадження, в апеляційному порядку.

АНОТАЦІЯ

У статті на підставі аналізу судової практики та кримінального процесуального законодавства визначено проблемні питання регламентації оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності слідчого або прокурора під час підготовчого судового провадження. Виокремлено суперечливість норм чинного Кримінального процесуального кодексу України та правозастосовної діяльності щодо суб'єктів, строків, правових наслідків, порядку подання та розгляду таких скарг, а також процедури оскарження судових рішень, винесених у першій інстанції, в апеляційному порядку. Запропоновано шляхи вирішення зазначених проблем.

Ключові слова: кримінальний процес, засади кримінального провадження, оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності, підготовче судове провадження, судовий розгляд.

Реалізація зазначених пропозицій призведе до удосконалення чинних процедур оскарження рішень, дій чи бездіяльності слідчого або прокурора в аспекті приведення їх у чітку відповідність до загальноприйнятих міжнародних стандартів права на справедливий суд. Отже, розроблення конкретних змін до кримінального процесуального законодавства, коментарів та роз'яснень щодо відповідних процедур є перспективними напрямками подальших наукових досліджень.

Література

1. Клепка Д. І. Оскарження рішень, дій чи бездіяльності під час досудового розслідування як окремий вид провадження: автореф. дис. ... канд. юрид. наук; спец. 12.00.09. Х.: Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, 2017. 21 с.
2. Коровайко О. І. Сутність і зміст права на судовий захист у кримінальному судочинстві. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2015. Вип. 3 (9). С. 286-290.
3. Валігура Д. М. Оскарження рішення про закриття кримінального провадження

SUMMARY

In the article, based on the analysis of judicial practice and criminal procedural legislation, the author identifies problematic issues of regulating the appeal against procedural decisions, actions or inaction of the investigator or prosecutor during the preparatory judicial proceedings. The author shows the inconsistency of the norms of the current Criminal Procedural Code of Ukraine and law enforcement activity regarding the subjects, terms, legal consequences, the procedure for filing and considering such complaints, as well as the procedure for appealing against court decisions rendered in the first instance. The author also proposes ways to solve these problems.

Key words: Criminal Process, principles of criminal proceedings, appeal against procedural decisions, actions or inaction, preparatory judicial proceedings, trial.

під час досудового розслідування. *Юридичний вісник*. 2013. № 2 (27). С. 131-135.

4. Удалова Л. Д. Функція судового контролю у кримінальному процесі: монографія / Л. Д. Удалова, Д. О. Савицький, В. В. Рожнова, Т. Г. Льєва. К.: Центр учбової літератури, 2015. 176 с.

5. Макаров М. А. Межі оскарження слідчому судді рішень, дій чи бездіяльності слідчого та прокурора. *Юридична наука*. 2016. № 6. С. 138-143.

6. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. База даних «Законодавство України». Офіційний Веб-портал Верховної Ради України. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

7. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. База даних «Законодавство України». Офіційний Веб-портал Верховної Ради України. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.

8. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 2 червня 2016 року № 1402-VIII. База даних «Законодавство України». Офіційний Веб-портал Верховної Ради України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1402-19>.